

RECUEIL
DU MUSÉE NATIONAL
XXIV - 1

archéologie

MUSÉE NATIONAL
Belgrade 2019

ЗБОРНИК
НАРОДНОГ МУЗЕЈА
XXIV - 1

археологија

НАРОДНИ МУЗЕЈ
Београд 2019

Редакцијски одбор тома XXIV-1

Сташа БАБИЋ, Арчер МАРТИН (Италија), Бојана МИХАИЛОВИЋ,
Ивана ПОПОВИЋ, Марко ПОПОВИЋ (уредник),
Наде ПРОЕВА (Република Северна Македонија), Татјана ЦВЈЕТИЋАНИН,
Душко ШЉИВАР, Перица ШПЕХАР, Веселинка НИНКОВИЋ (секретар)

Издавач

НАРОДНИ МУЗЕЈ у Београду

Главни и одговорни уредник

Бојана БОРИЋ БРЕШКОВИЋ

Rédaction du tome XXIV-1

Staša BABIĆ, Tatjana CVJETIĆANIN, Archer MARTIN (Italie), Bojana MIHAILOVIĆ,
Ivana POPOVIĆ, Marko POPOVIĆ (rédacteur),
Nade PROEVA (République de Macédoine du Nord), Duško ŠLJIVAR, Perica ŠPEHAR,
Veselinka NINKOVIĆ (secrétaire)

Edition

MUSÉE NATIONAL de Belgrade

Rédactrice en chef

Bojana BORIĆ BREŠKOVIĆ

САДРЖАЈ / CONTENT

Vera Ž. BOGOSAVLJEVIĆ PETROVIĆ, Kristina Ž. PENEZIĆ, Jelena D. JOVANOVIĆ and Sofija M. STEFANOVIĆ HUMAN JAW FROM THE LATE NEOLITHIC PLOČNIK SITE: A MULTIDISCIPLINARY APPROACH	9
Вера Ж. БОГОСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ, Кристина Ж. ПЕНЕЗИЋ, Јелена Д. ЈОВАНОВИЋ и Софија М. СТЕФАНОВИЋ ЉУДСКА ВИЛИЦА СА ПОЗНОНЕОЛИТСКОГ ЛОКАЛИТЕТА ПЛОЧНИК: МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНИ ПРИСТУП.....	29
Јасна Б. ВУКОВИЋ ВИНЧАНСКЕ ТРОБОЈНЕ ПОСУДЕ СА ЛОКАЛИТЕТА ПАВЛОВАЦ–ЧУКАР: ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ И ФУНКЦИЈА	31
Jasna B. VUKOVIĆ TRICOLORED VINČA VESSELS FROM THE SITE OF PAVLOVAC–ČUKAR: TECHNOLOGY OF MANUFACTURE AND FUNCTION.....	47
Душко Д. ШЉИВАР БЕЛОВОДЕ, ПЛОЧНИК: РЕТКИ ОБЛИЦИ ВИНЧАНСКЕ АНТРОПОМОРФНЕ ПЛАСТИКЕ.....	49
Duško D. ŠLJIVAR BELOVODE, PLOČNIK: RARE FORMS OF THE VINČA ANTHROPOMORPHIC FIGURINES	61
Јелена Б. БУЛАТОВИЋ и Милош П. СПАСИЋ ЖИВОТИЊСКИ ОСТАЦИ СА НЕОЛИТСКОГ НАЛАЗИШТА ГРАБОВАЦ – ЂУРИЋА ВИНОГРАДИ.....	63
Jelena B. BULATOVIĆ and Miloš P. SPASIĆ ANIMAL REMAINS FROM THE NEOLITHIC SITE OF GRABOVAC – DJURIĆA VINOGRADI.....	84
Анђелка Р. ПУТИЦА и Ненад Ц. ЈОНЧИЋ ВАТРА, КАМЕН, ЗЕМЉА: КАЛУПИ ИЗ БРОНЗАНОГ ДОБА У ГРАДСКОМ МУЗЕЈУ СОМБОР	85
Анджелка Р. PUTICA and Nenad C. JONČIĆ FIRE, STONE, EARTH – BRONZE AGE MOULDS FROM THE CITY MUSEM SOMBOR.....	116
Аца В. ЂОРЂЕВИЋ ГРОБ СА КОНОПИШТА: ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПРАИСТОРИЈЕ ЂЕРДАПА.....	117
Аса V. DJORDJEVIĆ GRAVE FROM KONORIŠTE: CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE PREHISTORY IN THE IRON GATES	140
Мирјана Ђ. ГЛУМАЦ АНТИЧКИ ОБЈЕКТИ-ГРОБНИЦЕ СА ЛОКАЛИТЕТА РЕКА НА КОСМАЈУ	143
Mirjana Dž. GLUMAC ANTIQUÉ STRUCTURES – VAULTS AT THE SITE REKA ON THE KOSMAJ	167

Сања М. ПИЛИПОВИЋ СВИТАК КАО АТРИБУТ ПОКОЈНИКА: НАДГРОБНЕ СТЕЛЕ СА ПОРТРЕТИМА ИЗ СИНГИДУНУМА	169
Sanja M. PILIPOVIĆ SCROLL AS ATTRIBUTE OF THE DECEASED: FUNERARY STELES WITH PORTRAITS FROM SINGIDUNUM	188
Надежда М. ГАВРИЛОВИЋ ВИТАС ТРОУГАОНА ВОТИВНА ПЛОЧА ЈУПИТЕРА ДОЛИХЕНА ИЗ ЕГЕТЕ	189
Nadežda M. GAVRILOVIĆ VITAS VOTIVE PLAQUE OF JUPITER DOLICHENUS FROM EGETA	206
Гордана Д. МИЛОШЕВИЋ и Веселинка Љ. НИНКОВИЋ АРХИТРАВНА ГРЕДА С ПОСВЕТОМ ХЕКАТИ ИЗ СИНГИДУНУМА	207
Gordana D. MILOŠEVIĆ and Veselinka Lj. NINKOVIĆ ARCHITRAVE WITH DEDICATION TO HECATE FROM SINGIDUNUM	228
Деана В. РАТКОВИЋ ДВА КАТАНЦА СА АПОТРОПЕЈСКИМ МАСКАМА ИЗ ГОРЊЕ МЕЗИЈЕ.....	231
Deana V. RATKOVIĆ TWO PADLOCKS WITH APOTROPAIC MASKS FROM THE MOESIA SUPERIOR	242
Славица Ж. КРУНИЋ НАЛАЗИ ИЗ ГРОБНИЦЕ НА СЕВЕРОИСТОЧНОЈ НЕКРОПОЛИ СИНГИДУНУМА.....	243
Slavica Ž. KRUNIĆ FINDS FROM THE TOMB IN THE NORTHEASTERN NECROPOLIS OF SINGIDUNUM	254
Адам Н. ЦРНОБРЊА и Деана В. РАТКОВИЋ СПАТА ИЗ ПРОВИНЦИЈЕ <i>PANNONIA SECUNDA</i> СА ОЗНАКАМА РАДИОНИЦЕ И ВОЈНЕ ЈЕДИНИЦЕ	255
Adam N. CRNOBRNJA and Deana V. RATKOVIĆ SPATHA FROM THE PROVINCE <i>PANNONIA SECUNDA</i> WITH MARKS OF WORKSHOP AND MILITARY UNIT	266
Ивана М. ПОПОВИЋ БИБЛИЈСКИ МОТИВИ НА КАСНОАНТИЧКИМ СПОМЕНИЦИМА ИЗ СРБИЈЕ.....	269
Ivana M. POROVIĆ BIBLICAL MOTIFS ON LATE ROMAN MONUMENTS FROM SERBIA.....	291
Милан Б. МИЛОВАНОВИЋ НАЛАЗИ СЕОБЕ НАРОДА У УНУТРАШЊОСТИ БРАНИЧЕВА	293
Milan B. MILOVANOVIĆ FINDS FROM THE TIME OF GREAT MIGRATION IN THE BRANIČEVO REGION	316
Перица Н. ШПЕХАР ОПРЕМА ЗА ОСВЕЉАВАЊЕ ТОКОМ РАНОВИЗАНТИЈСКОГ ПЕРИОДА НА ПРОСТОРУ СЕВЕРНОГ ИЛИРИКА.....	317

Perica N. ŠPENAR LIGHTING EQUIPMENT DURING EARLY BYZANTINE PERIOD IN THE TERRITORY OF NORTH ILLYRICUM	347
Драгица Р. ПРЕМОВИЋ-АЛЕКСИЋ ЈЕДИНСТВЕН СРЕДЊОВЕКОВНИ НАДГРОБНИ СПОМЕНИК У ОБЛАСТИ РАСА	345
Dragica R. PREMOVIĆ-ALEKSIĆ RARE MEDIEVAL TOMBSTONE FROM THE AREA OF RAS.....	357
Александар П. ПАЛАВЕСТРА ДА ЛИ ЈЕ НАЛАЗ ИЗ ЈОШЕВЕ „ПРОСТО РАСКОПАНА СТАРИНА“? ПРИЛОГ ИСТОРИЈИ СРПСКЕ АРХЕОЛОГИЈЕ.....	359
Aleksandar P. PALAVESTRA WHETHER FIND FROM JOŠEVA IS ‘MERELY DUG OUT ANTIQUE’? CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SERBIAN ARCHAEOLOGY	387
Татјана Б. ЦВЈЕТИЋАНИН ПРЕЗЕНТАЦИЈА И РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА: ПРОШЛОСТ У АРХЕОЛОШКОЈ ПОСТАВЦИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У БЕОГРАДУ	389
Tatjana B. CVJETIĆANIN PRESENTATION AND REPRESENTATION.THE PAST IN THE ARCHAEOLOGICAL DISPLAY OF THE NATIONAL MUSEUM IN BELGRADE	401
Саша Д. БАБИЋ ЈАСНА ВУКОВИЋ, <i>STUDIЈЕ КЕРАМИКЕ: ТЕОРИЈА И МЕТОДОЛОГИЈА</i> <i>У АНАЛИЗАМА ГРНЉАРИЈЕ У АРХЕОЛОГИЈИ (ПРИКАЗ)</i>	423
Татјана Б. ЦВЈЕТИЋАНИН СТАША БАВИЋ, <i>МЕТААРХЕОЛОГИЈА:</i> <i>OGLED O USLOVIMA ZNANJA O PROŠLOSTI (ПРИКАЗ)</i>	427

Јасна Б. ВУКОВИЋ

Универзитет у Београду, Филозофски факултет – Одељење за археологију

ВИНЧАНСКЕ ТРОБОЈНЕ ПОСУДЕ СА ЛОКАЛИТЕТА ПАВЛОВАЦ- ЧУКАР: ТЕХНОЛОГИЈА ИЗРАДЕ И ФУНКЦИЈА*

Апстракт: Тробојне посуде (*black-topped*) познате су са низа рановинчанских локалитета, али и из других области југоисточне Европе. На локалитету Павловац–Чукар пронађено је неколико оваквих посуда, које представљају добар пример за преиспитивање начина њихове израде и значаја у неолитском друштву. У раду су размотрене њихове технолошке карактеристике, односно технике израде, пре свега начин печења. С друге стране, трагови поправки и преправки указују на могућност да се ради о престижним предметима, који су, могуће је, осим утилитарне функције имали и посебан симболички значај.

Кључне речи: *black-topped*, касни неолит, Павловац–Чукар, технологија, печење, поправке, преправке, продужена употреба

Винчанске тробојне посуде, најчешће пехари на нози, познате су од најранијих ископавања на Винчи. Регистровао их је још Милоје Васић (Васић 1936а; Васић 1936б), називајући их скифосима, односно *bicchero* керамиком, и тражећи њихове аналогije на подручју Егеје. М. Гарашанин (Garašanin 1979) пехаре на нози и друге *black-topped* посуде везује за најраније фазе винчанске културе, опредељујући их у своје фазе Винча–Тордош I–II и сматрајући их традицијом ранијих, старчевачких форми. Чувени тробојни пехар са животињским протоматама с коте 7,4 (7,9) (Васић 1936а: 163, сл. 32; Игњатовић 2008: 262), Гарашанин сматра импортом (Garašanin 1979: 165), мада се даље не упушта у објашњење оваквог става. Иако се најчешће везује за Винчу, *black-topped*

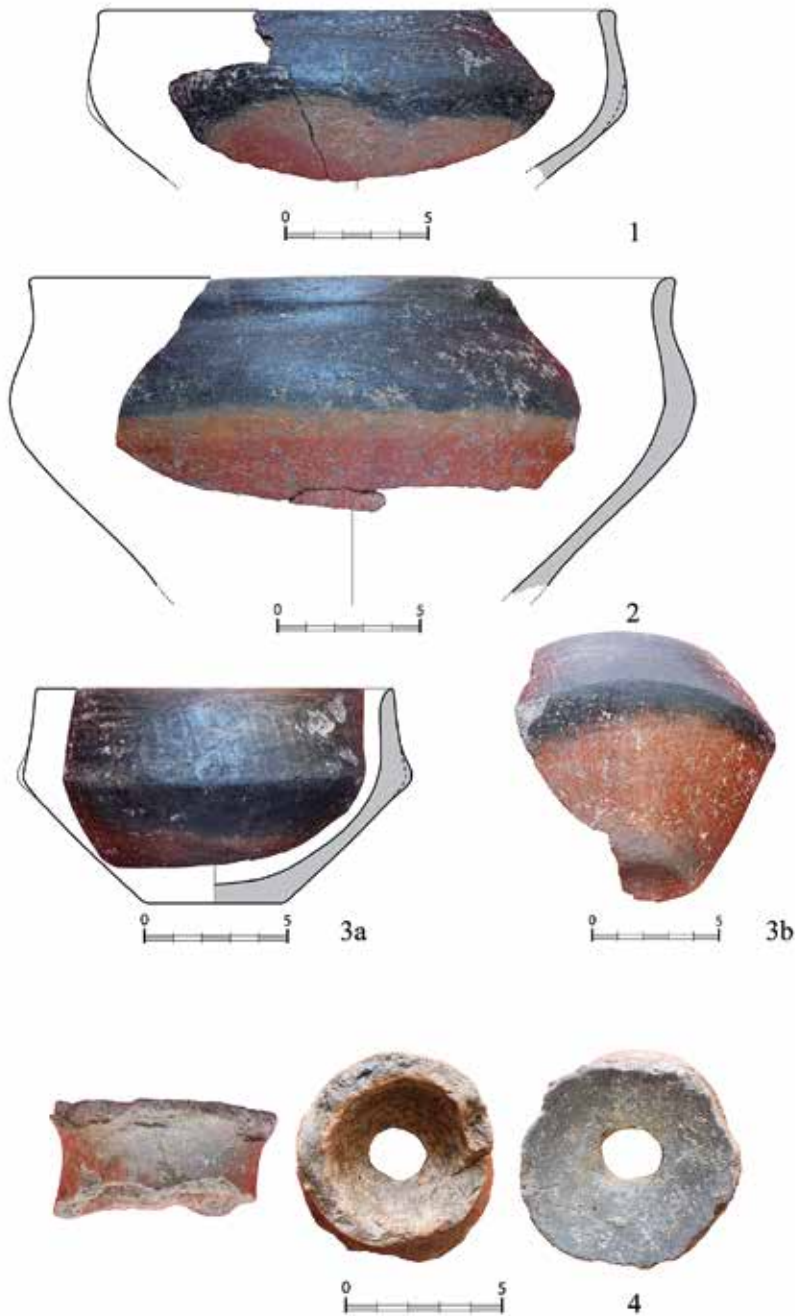
* Текст је резултат рада на пројекту 177020, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Рад представља допуњено и проширено саопштење са XIII годишњег скупа Српског археолошког друштва (Вуковић 2019).

керамика није везана искључиво за керамику касног неолита централног Балкана, већ пре представља крос-културну појаву. Најраније откривена и можда најпознатија је *black-topped* керамика прединастичког Египта, која припада културама Бадари и Накада I–II (Pietrie 1920; Pietrie 1921), мада се ређе појављује и у раном династичком периоду, односно периоду I династије и везана је искључиво за фунерарне контексте (Sowada 1994). Та врста керамике наставаља да се производи и у Судану, у оквиру културе Керма, све до 1500. године пре н.е. (Hendrickx et al. 2000; Edwards 2004; Budka 2007). Она је, међутим, позната и из ранијих периода, још из раног неолита Балкана – на пример из Анзабегова (Garašanin 1979: 90), а у касном неолиту се јавља на читавом простору Балканског полуострва. На подручју Грчке најчешћа је у области Македоније и Тракије, укључујући и острво Тасос, где траје до финалног неолита, у Тесалији се појављује до фазе *Late Neolithic Ib*, док се поједини примерци изоловано јављају и у централној и јужној Грчкој; она на простору Грчке наставаља да живи и у време халколита (Bonga 2013: 143; Koukouli and Papadopoulos 2016). Двобојно печена керамика уобичајена је и у неолиту и енеолиту на подручју Бугарске и Румуније (Тодорова и Вайсов 1993; Vajsov 2007). У периоду металних доба, јавља се у Анадолији, у раном бронзаном добу на Блиском истоку, југу и истоку Турске, у области планина Антитаурус, као и у бронзаном добу Кипра (Brown 1967; Frankel and Webb 2012). Овај феномен је у освит културно-историјске археологије разматрао и Гордон Чајлд (Childe 1930: 262) и само успутно је посуде „црне једино изнутра и око обода” истакао као врсте посуђа које се појављују на северу до Винче и Тордоша, кроз Малу Азију до Египта, сматрајући да су Винча и Тордош удаљени (али не и најудаљенији) делови јединственог културног круга који је некад стизао до Горњег Египта.

Упркос овако широкој просторној и хронолошкој распрострањености *black-topped* керамике, зачуђујуће је да синтезе које би се бавиле овим феноменом засад у потпуности недостају. Данас се пре чини да се ради о појави која није нужно условљена културном припадношћу. Ова специфична техника појављује се и у другим, хронолошки и географски удаљеним областима. *Black-topped* керамика широког хронолошког распона (од финалног неолита до гвозденог доба) у Индији (Kona Dey 2003), тзв. *Black and Red Ware*, показује да тај керамички „тип” не мора бити истовремено и културни тип.

ПОСУДЕ И КОНТЕКСТ

У овом раду биће разматрано укупно осам фрагмената триколорних посуда пронађених у оквиру заштитних ископавања на ауто-путу Е-75, на Коридору 10, у Павловцу код Врања, 2011. године. Нажалост, у највећем броју случајева, оне су нађене у површинским слојевима, поремећеним рецентним пољопривредним активностима, у којима покретни налази представљају мешавину старчевачког, винчанског, а понегде и рецентног материјала. Посуда на Т. I/1 представља зделу или, можда, пехар на нози, благобиконичне заобљене профилације, с благо задебљаним ободом и „уштинутом” брадавичастом дршком на рамену; пронађена је у површинском слоју сектора IV. Посуда на

Т. I 1) Триколорна посуда; 2) триколорна посуда са уједначеним хоризонталним вишебојним зонама; 3) триколорна здела; 4) фрагмент ноге с накнадно пробијеном рупом на дну реципијента (фото: Р. Драшковић, цртеж и обрада: С. Живановић и А. Суботић)

Pl. I 1) Tricolored vessel; 2) tricolored vessel with uniform, horizontal multicolored zones; 3) tricolored bowl; 4) fragment of the foot with hole pierced after firing on the vessel bottom (photo: R. Drašković, drawing: S. Živanović and A. Subotić)

Т. I/2, такође из површинског слоја, је здела или пехар на ноzi, сложеније профилације, благо конкавног ниског врата, ниског горњег конуса и заобљеног рамена. Стопа с перфорацијом на дну (Т. I/4) потиче из јаме (контекст 98) кружне основе и стрмих ивица, у чијој основи се налазила велика количина облутака и ситног камена, који је у току ископавања интерпретиран као геолошки слој који би се могао повезати с током Јужне Мораве. Испуна јаме састојала се од фрагмената лепа с гаром, а фрагментованост претежно винчанског материјала указује на могућност да се ради о отпадној јами.

Посуда на Т. I/3 једина, међутим, потиче из специфичног контекста (контекст 265). Првобитно је препознат као концентрација винчанске керамике, ради се о винчанском укупу – јами, који је пробио старију, старчевачку земуну, а триколорна посуда пронађена је готово у зиду старчевачког објекта (сл. 1). Реч је о здели мањих димензија, оштре биконичне профилације без назначеног врата, с благим, једва видљивим језичастим дршкама на најистуренијем делу посуде. Горњи конус украшен је финим, једва видљивим косим паралелним канелурама.

Према карактеристикама облика, све посуде се могу оквирно сместити у ране фазе винчанске културе, вероватно у фазу Винча–Тордош I, односно Винча А.

Сл. 1 Триколорна здела *in situ* (документација са ископавања)

Fig. 1 Tricolored bowl *in situ* (field documentation)

ТЕХНИКЕ ПЕЧЕЊА

О начину печења *black-topped* керамике још увек трају расправе и засад о томе не постоји општеприхваћено мишљење. Питри је, смештајући *black-topped* керамику у свој тип Б, технолошки процес објаснио делимичним ура-

њањем посуда у пепео током печења, како би се добила делимична редукција. Сматрао је да је та керамика печена у пећима, и то у њиховим доњим деловима, где су посуде могле да буду делимично уроњене у пепео. Према експерименту с циљем реконструкције печења ове врсте керамике (Hendrickx et al. 2000), претпостављено је печење у пећима, у којима су наглавце окренуте посуде уроњене у слој плевe и пиљевине (односно балеге, сецкане трске и сл.). На тај начин, постигнута је комбинована атмосфера печења, у којој су уроњени – редуковани делови посуда печени на нижим температурама од горњих, оксидационо печених. Неке експерименталне посуде биле су премазане слипом, али према ауторима, слип није имао утицаја на резултате печења. Један од важних закључака је да је тим поступком постигнуто да су горњи, зацрњени делови посуда знатно мање порозни од доњих, па је претпостављено да је цео поступак комбинованог печења за циљ имао постизање мање порозних реципијената, док је естетски ефекат секундаран и пре нуспојава.

Велики проблем у реконструкцији технолошког поступка представља одсуство пећи на прединастичким локалитетима, па се, с једне стране, допушта могућност да су ове посуде печене на отвореној ватри, што у археолошком запису не би оставило трагове. Недавно спроведен експеримент на *black-topped* керамици енеолитске групе Фоени у Румунији (4750–4400) такође је подразумевао употребу пећи, а поступак печења веома је сличан претходно описаном (Bintintan and Gligor 2018): посуде су постављене наглавце у слој хростовине, од које се током печења формирао дебео слој пепела, који је омогућио стварање редукционе атмосфере; тако је постигнута различита температура печења, па су делови посуда уроњени у пепео печени на знатно нижој температури од горњих. Печене посуде су добиле вишебојан ефекат, али је прелаз између црне и црвене зоне неуједначен и постепен. Штавише, на експериментално печеним посудама постигнуто је и присуство широке и неправилне зоне окер боје између редукционо и оксидационо печених делова. У овом експерименту, површине посуда нису третиране премазом.

У оба експеримента подразумевана је употреба пећи, иако аутори истичу да керамичке пећи нису пронађене, док се у случају керамике прединастичког Египта дозвољава могућност да је та керамика печена и на отвореном. С обзиром на то да ни на простору распрострањања винчанске културе трагови пећи нису констатовани, чини се да треба одбацити могућност постојања керамичких пећи и претпоставити да се вишебојни ефекат на посуђу могао постићи и на други начин. Још је за керамику Анзабегова претпостављено да је печена на отвореној ватри, али уроњена у пепео (Gardner 1978, према: Bonga 2013; Kalogirou 1994: 88). Унутрашње површине свих винчанских вишебојних посуда су изразито црне, па је сасвим сигурно да су биле изложене редукционој атмосфери. Боје на преломима посуда, међутим, додатно могу да пруже путоказ за реконструкцију начина печења. Наиме, фрагменти доњих делова реципијената који су са спољне стране црвене боје показују црвено-црни прелом без јасно одвојене маргине, што не подржава могућност постизања полихромног ефекта у печењу као једном догађају, већ пре указује на још један додатни корак у технолошком поступку, а то је накнадна редукција (Rye 1981: 116). Због

тога је спроведен експеримент у коме је тестирана могућност оксидационог печења *black-topped* керамике (Vuković 2018a), који је подразумевао различит след операција. Посуде су печене на отвореној ватри, а затим ужарене урањане у песак; преко њих је пребачена велика количина сувих гранчица и лишћа, која је у тренутку контакта са ужареном посудом почела да гори, што је произвело и велику количину дима. Одмах по појави дима, посуда и гориво покривени су већом керамичком посудом која је спречила доток кисеоника. Тиме је постигнут полихромни ефекат. Граница између светле и тамне зоне на посуди је правилнија и уједначена. Ни у овом експерименту, експериментално израђена посуда није третирана премазом. Сличан поступак претпостављен је и за каснонеолитску керамику из области доње Струме (Vajsov 2007: 95). Друга понуђена опција је урањање ужарене посуде у слој пепела (Bonga 2013: 172). Питање је, међутим, да ли би на овај начин могло да се постигне тако јасно раздвајање зона различитих боја.

Винчанска керамика, у односу на *black-topped* посуде из других региона и периода, показује и неке значајне разлике и специфичности. Пре свега, винчанске посуде и пехари нису двобојни (црно-црвени), већ тробојни – са јасно издвојеним појасом окер боје на средини посуде, између црне и црвене зоне.¹ У каснонеолитској керамици других региона, та светлија, окер зона појављује се врло често као веома танка линија неуједначене дебљине (Vajsov 2007), али се она не истиче као намерно изведена. Неки аутори ту „разливену“ зону виде као потврду начина печења урањањем у пепео и сматрају је прелазом између зоне посуде која се налази у пепелу и оне која је у потпуности изложена оксидацији (Kalogirou 1994: 88). У случају винчанске керамике, међутим, тај окер појас веома је често јасан и правилан, па по свој прилици није последица случајности – прелаза између оксидационо и редукционо третираних површина, већ је намерно изведен. Друго, на винчанским посудама присутан је премаз од глине богате садржајем гвожђа (Spataro 2018), и то на оксидационо печеним деловима, док на горњим деловима посуда црне боје он недостаје. Иако утицај премаза на постизање полихромије још увек није експериментално тестиран, засад се може претпоставити да су јасне хоризонталне границе између зона различитих боја можда могле бити последица наношења премаза, чиме је постигнута боља контрола њихове дистрибуције.

Све посуде са Чукара наизглед су веома атрактивног вишебојног изгледа, поготово на доњим, црвеним деловима рецепијената, на којима је црвени премаз глачан до високог сјаја. Међутим, различите вишебојне зоне не показују увек правилност. На посуди на Т. I/3b, различитим условима печења постигнуто је присуство само две боје – црне и црвене – и у том смислу она представља „типичну” *black-topped* посуду. Само на једном делу видљива је веома танка и неправилна зона окер боје. Црна боја покрива цео горњи део посуде, до зоне непосредно испод каринације. Прелазак црне у црвену боју је постепен, и на већем делу посуде релативно добро контролисан, па се сти-

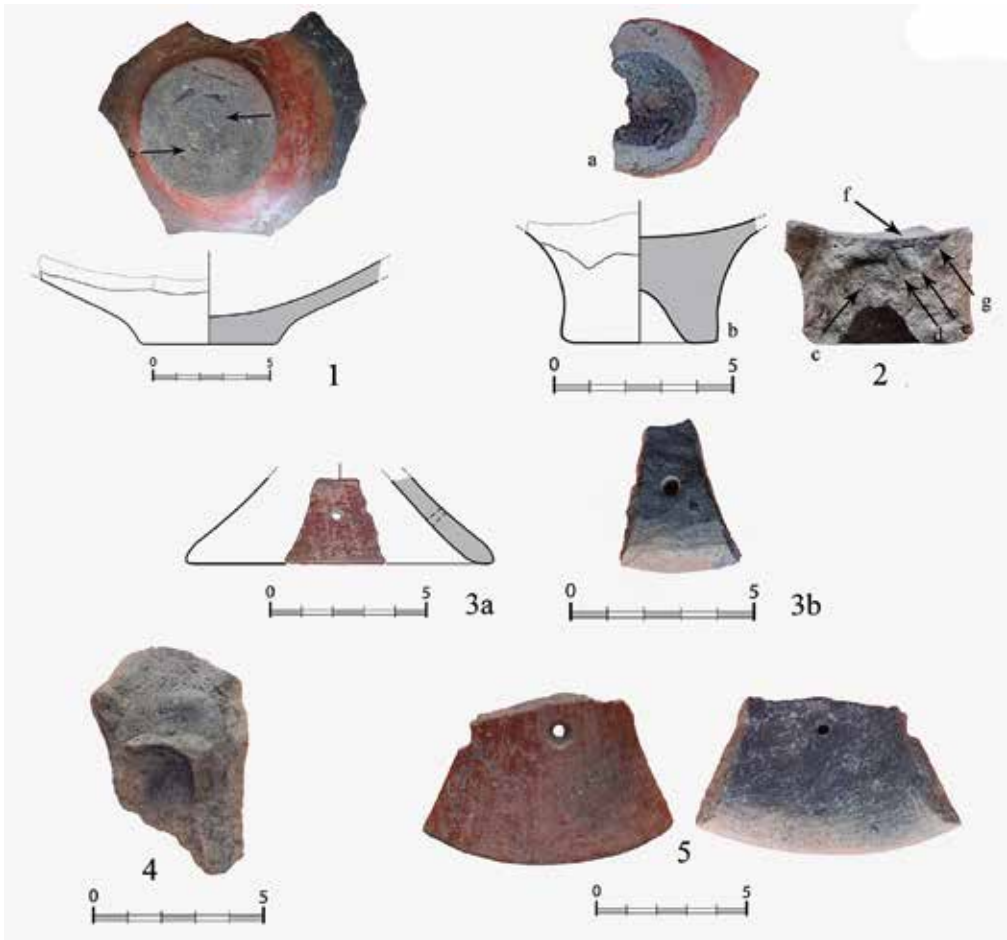
1 Због тога се поставља питање оправданости коришћења термина *black-topped*, који се у њиховом случају пре може односити на технолошки поступак печења, а не на боје присутне на посуди и њихову дистрибуцију.

че утисак правилног хоризонталног раздвајања вишебојних зона. На другом фрагменту исте посуде, међутим, тај појас није потпуно хоризонталан, већ се зона црне боје простире укосо, тако да црвена стиже до самог рамена, док се црна спушта све до појаса ниско испод каринације (Т. I/3а). Управо на том месту налази се танка коса неправилна трака окер боје, која пре делује као да се ту нашла случајно, као последица невеште контроле атмосфере печења. Посуда на Т. I/1 показује сличне неправилности. Зона црне боје покрива горњи део посуде, до појаса непосредно испод њеног најистуренијег дела, али линија раздвајања тамне од светлих зона такође није правилно хоризонтална. Светла зона на доњем делу посуде неуједначено је окер, односно црвене боје, па се црвена појављује у готово вертикалном положају на очуваном делу фрагмента. С друге стране, посуде на Т. I/2 и II/1 показују већу вештину у контроли услова печења. Посуда на Т. I/2 је црне боје до њеног најистуренијег дела, испод кога се налази појас (дебљине приближно 1 cm) окер боје, а на трбуху је црвена. Маргине између различитих зона су јасно раздвојене, без постепеног преласка једне у другу боју, и правилно хоризонталне. Слично је и са посудом на Т. II/1. Иако се ради о доњем делу рецепијента пехара, видљиво је да се црни појас пружа далеко испод рамена, до доњег дела посуде, али је танка окер трака релативно уједначене висине (поново приближно 1 cm), а маргине које раздвајају зоне различитих боја су јасне и без „претапања”.

ДОДАТНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ И ТРАГОВИ ОБЛИКОВАЊА

На триколорним посудама недостају трагови употребе: њихове спољне и унутрашње површине су зачуђујуће очуване, без икаквих трагова механичких (зареза, бразди, трагова хабања) или других оштећења (љуспања површине услед деловања хемијских процеса унутар садржаја посуде, као и трагова излагања ватри), осим благе абразије са спољне стране дна посуде на Т. I/3b, што је уобичајена врста оштећења на зделама и настаје као последица њиховог честог коришћења (упор. Vuković 2017a: 156–157). С друге стране, на посудама с Чукара констатоване су различите, намерно изведене интервенције, које се могу поделити у две групе: преправке и поправке.

Посуда на Т. II/1 представља доњи део рецепијента пехара на нози. Њено дно је са спољне стране потпуно заравњено, али се овде не ради о абразији насталој током употребе. Цела површина је уједначено заравњена: минералне примесе нису издигнуте у односу на глинено тело, већ су такође заравњене, што указује на употребу абразива веће тврдоће од керамике, вероватно неког абразивног каменог оруђа (упор. Вуковић 2017), а цело дно представља зону на којој је континуирано понављан абразивни процес (Schiffer and Skibo 1989). Првобитна површина потпуно је уклоњена, тако да је видљив пресек посуде, на основу кога се могу извести значајне опсервације. Прво, он показује начин печења, односно присуство црвене спољне зоне с нејасном маргином у односу на унутрашњу, уједначено сиву, што указује на оксидационо печење (Rye 1981: 116). Друго, на површини дна видљиви су трагови поступка обликовања. У центру се јасно издваја централни „ваљак“ (Т. II/1a), а око

Т. II 1) Триколорни пехар са заравњеном ногом: централни „ваљак“ у процесу обликовања (а), слој којим је централни ваљак обложен (б); 2) фрагмент заравњене ного пехара: изглед заравњене ного (а), одвојено изведени делови у процесу обликовања (с–е), хоризонтални слој којим је реципијент спојен с ногом (г), мали комади сировине којима су додатно ојачана ризична места на споју ного и реципијента (ф); 3) нога пехара с накнадно пробијеном перфорацијом; 4) фрагмент ного пехара с траговима обликовања; 5) нога пехара с накнадно пробијеном перфорацијом
(фото: Р. Драшковић, цртеж и обрада: С. Живановић и А. Суботић)

Pl. II 1) Tricolored goblet with flattened foot: central 'cylinder' in the process of modeling (a), layer covering the central cylinder (b); 2) fragment of flattened goblet foot: flattened foot (a), separately modeled pieces in the process of manufacture (c–e), horizontal layer joining vessel body and foot (g), small pieces of raw material used for additional reinforcing risky spots at the junction of foot and body (f); 3) goblet foot with perforation pierced after firing
4) fragment of goblet foot with traces of modeling; 5) goblet foot with perforation pierced after firing (photo: R. Drašković, drawing: S. Živanović and A. Subotić)

њего се налази други слој, којим је он обложен (Т. II/1b). Ти трагови јасно потврђују да се овде ради о посуди на нози, која је поломљена, а затим изравната. О обликовању пехара на нози засад нема довољно података, али се може претпоставити да су рецепијент-здела и нога одвојено моделовани и спајани пошто су делимично просушени, о чему сведочи фрагмент једне друге стопе винчанског пехара са истог локалитета, на коме се управо види спој зделе и ноге (Т. II/4). Управо разлика у степену влажности више различитих, одвојено обликованих делова посуда омогућава да се њихови спојеви јасно виде на преломима, што омогућава реконструкцију корака у поступку обликовања. Према анализама обликовања пехара на стопи из времена касног неолита и енеолита са Тордоша и Петрештија, утврђено је да је у појединачно обликоване делове, на местима будућег споја, утискиван текстил или нека друга врста плетене структуре, како би се обезбедила рељефна површина која би омогућила лакше приањање делова и смањила ризик од њиховог одвајања и пуцања током печења (Mazãre 2011). На пехарима из Павловца, међутим, нема потврда такве праксе, посебно имајући у виду да је нога овог примерка поломљена знатно испод те зоне.

Фрагмент ноге на Т. II/2 показује сличности са интервенцијама на претходно описаном пехару: заравњен је на исти начин, коришћењем неке абразивне алатке, вероватно од камена (Т. II/2a). На прелому овог фрагмента се, међутим, могу видети и трагови спајања рецепијента са стопом. Видљива су најмање три одвојено обликована дела (Т. II/2c–e) на самој стопи, која вероватно представљају „централни“ ваљак и слојеве који га обавијају². Они су спојени с претходно обликованим рецепијентом са потпуно равним дном, што се види као јасно издвојен хоризонтални слој (Т. II/2g). Могуће је да су после спајања тих делова додавани и притискани мали комади сировине, како би још више ојачали и спојили ова ризична места (Т. II/2f).

Поправке посуда констатоване су на два фрагмента доњих делова ногу пехара (Т. II/3, 5), с глачаним премазом са спољне, црвене стране и црном унутрашњом површином, на којој се виде трагови алатке у поступку равнања површине. У оба случаја, ради се о перфорацијама изведеним после печења, непосредно изнад обода ноге. На примерку на Т. II/3 види се да је перфорација пробијена са спољне стране, о чему сведоче искрзане ивице перфорације, док на другом примерку (Т. II/5) таква оштећења недостају. Овакве интервенције обично се повезују са поправком посуда, како би се, провлачењем неке нити, два поломљена комада спојила.

Један фрагмент ноге пехара се од претходно описаних посуда издваја у неколико важних карактеристика (Т. I/4). Реч је о несумњиво винчанском пехару, о чему сведочи црвена спољна и црна унутрашња површина. Његова фактура се, међутим, од њих разликује. Док су остале посуде рађене у релативно финој фактури, без макроскопски видљивих крупних органских примеса, чини се да су оне овде присутне, што се још јасније види и на прелому,

2 Према анализи техника обликовања фигурина, које је обавио аутор овог рада, стубасте фигурине су обликоване на исти начин као и стопе пехара: један централни ваљак је даље обавијан једним или више слојева глине.

који показује црно језгро. Овде би могло да се ради о технолошком хибриду, у коме су спојене две неолитске традиције – старчевачка и винчанска. Такви случајеви – мешавине различитих технолошких традиција, већ су констатовани на Чукару (Vuković 2017b). На овом примерку такође је видљива и једна накнадна интервенција, али се овде не ради ни о преправци, нити о поправци посуде, већ пре о промени њене намене. Наиме, на дну рецепијента пробијена је рупа пречника приближно 1 cm, по свој прилици са његове унутрашње стране. У овом случају није вероватно да се ради о „истрошености“ посуде која је последица честе манипулације или агресивног деловања њеног киселог садржаја, имајући у виду недостатак других трагова употребе који би потврдили такву могућност. Ивице рупе нису искрзане, већ пре заобљене, што би указивало на могућност деловања воде или неке друге течности. Стопе с тек започетом перфорацијом или потпуно пробушене познате су са више старчевачких локалитета (Karmanski 2005: Т. СХI/1). Штавише, једна таква стопа, која је припадала здели с црносликаним украсом, пронађена је и на Чукару (Vuković 2018b).

ДИСКУСИЈА: *BLACK-TOPPED* ПОСУДЕ КАО ПОСУДЕ ПОСЕБНЕ НАМЕНЕ

Поправке и преправке керамичких посуда досад нису нарочито скретале пажњу истраживача (упор. Вуковић 2017). Разматрање учесталости и изгледа преправки и поправки на различитим керамичким класама, међутим, може да укаже на значај и начин употребе појединих врста посуда. Најчешћи регистровани начини поправки на керамичким асемблажима широког хронолошког распона огледају се у присуству наспрамно постављених перфорација дуж прелома, који су касније повезивани неком нити, узицом или канапом, а у каснијим периодима и металном жицом (Dooijes and Nieuwenhuysе 2009; Vuković 2017a: 179–180). У случају праисторијских асемблажа је физичко-хемијским анализама утврђено и аплицирање неког везивног средства на прелом – на пример смоле (Urem-Kotsou et al. 2002).³ Бушење „рупица за поправку“ (*repair holes*) регистровано је на винчанским пехарима још од најранијих истраживања. Већ је Милоје Васић на ископавањима у Винчи препознао овакву праксу, пронашавши фрагменте стопа са перфорацијама који се спајају: наспрамно постављене перфорације на поломљеним фрагментима објаснио је такође као поправке, истичући да је то „доказ о скупocenости ове врсте посуђа“ (Васић 1936b: 18, сл. 32).⁴ Обично се сматра да поправке посуда бушењем перфорација донекле могу да измене њихову првобитну функцију. То је разумљиво уколико се ради о поправкама рецепијента јер би, у случају да није коришћено и неко везивно средство, могло да дође до проливања садржаја. Интервенције на ногама пехара, међутим, не би морале да услове промену намене посуде јер се не ради о оном делу посуде који запрема неки садржај.

3 Смoла је на Макријалосу детектована управо на *black-topped* посуди.

4 Он је ту алудирао на егејско порекло посуда, односно, могуће, на импор.

Стога интервенције нису биле условљене строго функционалним захтевима, а то може указивати на неку другачију, не строго утилитарну намену пехара на ноzi. Присуство рупица за поправку је, осим у Винчи, регистровано и на *black-topped* посудама грчког касног неолита – на Макријалосу (Hitsiou 2003: 82) и на локалитету Китрини Лимни у западној Македонији (Kalogirou 1994). И на њима се истиче одсуство других трагова употребе, па се претпоставља да су оне биле високо цењене. На исти начин се могу објаснити и поправке изведене равнањем дна.

У покушају разјашњења разлога због кога су винчанске триколорне посуде поправљане и преправљане, потребно је размотрити концепт „вредности“ материјалне културе у прошлости. Она се може поделити на четири категорије: техноичка, односно утилитарна, социотехничка, односно социјална, идеотехничка, односно асоцијативна, или симболичка и естетска (Senior 1995: 93–94; упор: Binford 1962; Schiffer and Skibo 1987). Када је у питању керамика, концепт вредности се може размотрити анализом трагова поправки посуђа, које се најчешће повезују са неуједначеним стопама ломљења и замене (Vuković 2017a: 177–178). Другим речима, посуда се мора поправљати уколико је нова недоступна. С друге стране, према малобројним анализама (Dooijes and Nieuwenhuys 2009; Senior 1995), статистички се најчешће поправљају посуде које имају посебан значај за њене кориснике, и то су углавном луксузно украшене посуде, коришћене у посебним приликама. Зато је потребно размотрити какву су вредност *black-topped* посуде могле имати. Редукционо печење, познато је, знатно утиче на физичке особине керамике и побољшава их: њиме се постижу већа тврдоћа и чврстоћа посуда и смањује њихова порозност (Bronitsky 1986). *Black-topped* посуде, међутим, производе се паралелно са керамиком у потпуности печеном у редукционим условима. Посуде са пожељним утилитарним карактеристикама већ се широко производе и доступне су свим члановима заједнице. У том погледу, важно је истаћи и то да се код повећања обима производње увек иде ка поједностављивању процеса израде, како би се израдио већи број посуда у јединици времена, што је једна од карактеристика појаве специјализације заната (Rice 1981; Vuković 2013; Vuković 2017a: 198–202). Сложеност процедуре добијања полихромије, било да се ради о накнадној редукцији или комбинованом печењу како би се редуквала само унутрашња страна рецепијента, стога је потпуно непотребна уколико је једина вредност коју такве посуде имају само функционална, односно утилитарна.

Један од разлога за поправке посуда свакако је и захтевни производни процес, због кога одређена врста посуда није увек лако доступна. Имајући у виду да је неолитска производња, по свој прилици, била сезонска, тј. није се одвијала током целе године, сасвим је разумљиво да је у неким тренуцима постојао „дефицит“ у прибављању нових посуда (упор. Вуковић 2017). С друге стране, технологија печења *black-topped* посуда одступа од уобичајене. Било да се ради о печењу у истовремено оксидационим и редукционим условима или о накнадној редукцији, којом се процес печења усложњава за још један додатни корак, извођење полихромног ефекта веома је захтевно и подразумева поседовање посебног знања и вештине мајстора, па се може претпоставити да су

их израђивали само искусни мајстори. Иако примерци са Чукара показују да није на свим посудама подједнако успешно постигнуто јасно одвајање зона различитих боја, укупан утисак полихромије, допуњен сјајним спољним површинама, свакако је постигнут. Треба додати и то да су тробојне посуде на винчанским локалитетима, па и на Чукару, присутне у веома малим количинама, што додатно указује не само на њихову ограничену производњу⁵ већ и на могућност да се оне израђују само у посебним приликама. Њихов мали број даље упућује и на могућност да оне нису биле доступне свим члановима заједнице, односно сваком домаћинству.

Све ове опсервације упућују на то да *black-topped* посуде нису поправљане из строго функционалних разлога, већ да су имале неку другу, вероватно симболичку намену, која нам још увек измиче. *Black-topped* керамика из Египта, Судана и још удаљенијих делова света (Индија) најчешће потиче из фунерарних контекста. Присуство две боје – црне и црвене на *black-topped* керамици ранодинастичког Египта тумачи се као супротстављање два принципа: хаоса, пустоши и смрти, које симболизује црвена, и плодности и васкрснућа, представљених црном бојом (Sowada 1999). Контекст полихромних посуда на неолитским локалитетима Балкана, међутим, не може помоћи у интерпретацији њихове намене, поготово на винчанским локалитетима. Нажалост, за ретке публиковане примерке најчешће нема података о њиховом контексту јер се обично разматрају у оквиру целокупног керамичког асемблажа.⁶ Један од инструктивних примера свакако представља јама с Беловода, у којој се *black-topped* керамика, уз друге врсте винчанске, јавља заједно са старчевачком керамиком (Шљивар и др. 2015). Тај контекст представља пример тзв. мешаних асемблажа и свакако указује на мешање две неолитске традиције у процесу неолитске транзиције (упор. Vuković 2015; Vuković 2017b) али, нажалост, не расветљава намену тробојних посуда. Примерци са Чукара, као што је већ речено, углавном потичу или из поремећених површинских слојева или из секундарних контекста - (отпадних) јама.

ЗАКЉУЧАК

Тробојне винчанске посуде, иако познате с низа локалитета, досад нису скретале већу пажњу истраживача и посматране су само као део асемблажа, без увида у њихов контекст и разматрања њихове намене. Примерци са Чукара показују да су на овим посудама вршене преправке и поправке како би им се обезбедила продужена употреба. Имајући у виду њихове мале количине у укупном асемблажу, као и одсуство трагова употребе и захтеван технолошки процес, пре свега печења, оне су сасвим сигурно имале неку посебну, вероватно симболичку намену. Да ли се ради о престижним, статусним или предметима повезаним с неким ритуалним праксама, још увек остаје нејасно.

5 Процењује се да су печене само 1-2 посуде у једној серији (Bonga 2013).

6 Управо због тога недостају и квантитативни подаци, односно подаци о бројчаној заступљености *black-topped* у односу на друге врсте керамике.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Binford, L. 1962

Archaeology as Anthropology, *American Antiquity* 28 (2): 217–225.

Bintintan, A. and Gligor, M. 2018

Pottery kiln: A technological approach to Early Eneolithic black-topped production in Transylvania, *Studia Antiqua et Archaeologica* 22 (1): 5–18.

Bonga, L. A. 2013

Late Neolithic Pottery from Mainland Greece, ca. 5,300-4,300 B.C., PhD thesis, The Temple University, Philadelphia.

Bronitsky, G. 1986

The Use of Materials Science Techniques in the Study of Pottery Construction and Use, in: *Advances in archaeological method and theory*, vol. 9, M. B. Chiffer, ed., New York: Academic Press, 209–276.

Brown, G. H. 1967

Prehistoric Pottery from the Antitaurus, *Anatolian Studies* 17: 123–164.

Budka, J. 2007

Documentation and excavation of dome and crevice graves in Kirbekan, in: *Proceedings of the Second International Conference on the Archaeology of the Fourth Nile Cataract. Berlin, 4-6 August 2005 (Meroitica 23)*, C. Näser and M. Lange, eds., Wiesbaden: Harrassowitz, 73-90.

Vajsov, I. 2007

Promachon-Topolnica: A typology of painted decorations and its use as a chronological marker, in: *The Struma/Strymon river valley in Prehistory. Proceedings of the International Symposium Strymon Praehistoricus, Kius-tendil-Blagoevgrad, Serres-Amphipolis, 27.09.-01.10.2004.*, H. Todorova, M. Stefanovich and G. Ivanov, eds., Sofia: Gerda Henkel Stiftung, 79–120.

Васић, М. 1936а

Преисторијска Винча II, Београд: Издање и штампа Државне штампарије Краљевине Југославије.

Васић, М. 1936б

Преисторијска Винча III, Београд: Издање и штампа Државне штампарије Краљевине Југославије.

Vuković, J. 2013

Deskripcija nasuprot interpretaciji: odnos tradicionalne i savremene arheologije prema problemu impreso-barbotin ranog neolita, *Etnoantropološki problemi* 8 (3): 657–679.

Vuković, J. 2015

Izgubljeni u tranziciji: problem prelaza ranog/srednjeg u kasni neolit centralnog Balkana u jugoslovenskoj/srpskoj arheologiji druge polovine XX veka, *Etnoantropološki problemi* 10 (3): 652–673.

Вуковић, Ј. 2017

Поправке и продужена употреба керамичких посуда: пример раненеолитске зделе с Ковачких њива, *Зборник Народној музеја* (Београд) 23-1: 123–133.

Vuković, J. 2017a

Studije keramike: teorija i metodologija u analizama grnčarije u arheologiji, Beograd: Zavod za udžbenike.

Vuković, J. 2017b

Erasing boundaries or changing identities? The transition from Early/Middle to Late Neolithic, new evidence from Southern Serbia, in: *Balkan dialogues: Negotiating Identity between Prehistory and the Present*, M. Gori and M. Ivanova, eds., London: Routledge, 240–253.

Vuković, J. 2018a

Late Neolithic Vinča pottery firing procedure: Reconstruction of Neolithic technology through experiment, *Opuscula Archaeologica* 39/40: 25–35.

Vuković, J. 2018b

Neolithic painted pottery: A Case study from Pavlovac-Čukar, Southern Serbia, in: *From Crafts to Art: Ceramics. Technology, decor, style* (International Academic Research Conference, St. Petersburg, 22-25 May 2018), abstracts, Sankt Petersburg: Saint Petersburg Stieglitz State Academy of Art and Design, State Hermitage Museum, Institute of History of Material Culture RAS, 29–30.

Вуковић, Ј. 2019

Поправке и преправке: винчанске тробојне посуде као израз вредности, у: *Српско археолошко друштво, 42. скупштина и годишњи скуп, Непоштин, 30. мај – 1. јун 2019. године, Пројам извештаји и ајспрактии*, Неготин: Српско археолошко друштво, Музеј Крајине Неготин, 116.

Garašanin, M. 1979

Centralnobalkanska zona, u: *Praistorija jugoslavenskih zemalja II*, ur. A. Benac, Sarajevo: Svijetlost i Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 79–212.

Dooijes, R. and Nieuwenhuyse, O. 2009

Ancient repairs in archaeological research: a Near Eastern perspective, in: *Holding It All Together: Ancient and Modern Approaches to Joining, Repair and Consolidation*, J. Ambers et al., eds., London: Archetype Publications, 8–12.

Edwards, D. 2004

The Nubian Past. An Archaeology of Sudan, London: Routledge.

Игњатовић, М. 2008

Каталог, у: *Винча – праисторијска мейројола*, ур. Д. Николић, Београд: Филозофски факултет, Народни музеј, Музеј града Београда и Галерија САНУ, 203–277.

Kalogirou, A. 1994

Production and consumption of pottery in Kitrini Limni, West Macedonia, Greece, 4500 B.C.-3500 B.C., PhD thesis, Indiana University.

Karmanski, S. 2005

Donja Branjevina: A Neolithic Settlement near Deronje in the Vojvodina (Serbia), Trieste: Societa per la preistoria e protoistoria della regione Friuli - Venezia Giulia, Quaderno 10.

Kona Dey, S. 2003

Black and Red Ware: A Metrical Analysis of Two Different Cultures (Chalcolithic Culture and Megalithic Culture of India), *Anthropologist* 5 (2): 131–136.

Koukouli-Chryssanthaki, H. and Papadopoulos, S. 2016

The island of Thasos from the Neolithic to the Early Bronze Age. Excavation data and absolute dates, in: *The human face of radiocarbon*, Z. Tsirtsoni, ed., Lyon: Maison de l'Orient et de la Méditerranée, 339–358.

Mazăre, P. 2011

Textiles and pottery: Insights into Neolithic and Cooper Age pottery manufacturing techniques from Romania, *Archaeological textiles newsletter* 53: 28–34.

Pietrie, F. 1920

Prehistoric Egypt, London: British School of Archaeology in Egypt, University College and Bernard Quaritch.

Pietrie, F. 1921

Corpus of Prehistoric pottery and palettes, London: British School of archaeology in Egypt, University College, Constable & co., ltd, and Bernard Quaritch.

Rice, P. 1981

Evolution of Specialized Pottery Production: A Trial Model, *Current Anthropology* 22 (3): 219–240.

Rye, O. S. 1981

Pottery Technology, Washington DC: Taraxacum.

Senior, L. M. 1995

The Estimation of Prehistoric Values: Cracked Pot Ideas in Archaeology, in: *Expanding Archaeology*, J. M. Skibo, W. H. Walker and A. E Nielsen, eds., Salt Lake City: University of Utah Press, 92–110.

Spataro, M. 2018

Origins of specialization: The ceramic chaîne opératoire and technological take-off at Vinča-Belo Brdo, Serbia, *Oxford Journal of Archaeology* 37 (11): 1–19.

Sowada, K. 1994

Late Predynastic Egyptian Black-topped Ware. A study in Ceramic Specialisation and Chronology, in: *Proceedings of the International Cerarnic Confer-*

ence *Austceram 94*, 25-27 July 1994, Sydney, Australia, C.C. Sorrel and A.J. Ruys, eds., Sydney: Australasian Ceramic Society, 34–39.

Sowada, K. 1999

Black-Topped Ware in Early Dynastic Contexts, *The Journal of Egyptian Archaeology* 85: 85–102.

Schiffer, M. B. and Skibo, J. M. 1987

Theory and Experiment in the Study of Technological Change, *Current Anthropology* 28 (5): 595–622.

Schiffer, M. B. and Skibo, J. M. 1989

A Provisional Theory of Ceramic Abrasion, *American Anthropologist* 91 (1): 101–115.

Тодорова, Х. и Вайсов, И. 1993

Новокаменната епоха в Блѳариа, София: Издателство наука и изкуство.

Urem-Kotsou, D. et al. 2002

Birch-tar at Neolithic Makryialos, Greece, *Antiquity* 76: 962–967.

Frankel, D. and Webb, J. M. 2012

Pottery production and distribution in prehistoric Bronze Age Cyprus. An application of pXRF analysis, *Journal of Archaeological Science* 39: 1380–1387.

Hendrickx, S., Friedman, R. and Loyens, F. 2000

Experimental Archaeology concerning Black-Topped Pottery from Ancient Egypt and the Sudan, *Cahiers de le Céramique Egyptienne* 6: 171–187.

Hitsiou, E. 2003

Production and Circulation of the Late Neolithic Pottery from Makryialos (Phase II), Macedonia, Northern Greece, PhD thesis, The University of Sheffield.

Childe, G. V. 1930

New Views on the Relations of the Aegean and the North Balkans, *The Journal of Hellenic Studies* 50 (2): 255–262.

Шљивар, Д., Живковић, Ј. и Свилар, М. 2015

Беловоде, сонда XV: прилози стратиграфији винчанске културе, *Зборник Народној музеја* (Београд) 22-1: 9–27.

TRICOLORED VINČA VESSELS FROM THE SITE OF PAVLOVAC–ČUKAR: TECHNOLOGY OF MANUFACTURE AND FUNCTION

SUMMARY

Tricolored Vinča vessels mostly pedestal goblets are well-known since the earliest excavations at Vinča. However, the *black-topped* technique of pottery decoration is not associated exclusively to the Late Neolithic pottery in the Central Balkans but it is rather cross-cultural phenomenon spreading from the pre-dynastic Egypt to as far as prehistoric India. In this paper eight fragments of tricolored vessels discovered in the course of rescue archaeological excavations conducted in the process of motorway E-75 (Corridor 10) construction at the site Pavlovac near Vranje in 2011 are examined.

Traces of use were not encountered on the tricolored vessels but various deliberately made interventions were noticed. They could be divided in two groups: remodeling and repairs. Alterations were noticed on two specimens where base of the vessel, i.e., pedestal of the goblet was flattened probably using some abrasive stone tool. Repairs are represented by perforations on two fragments of vessel feet in order to join two broken fragments by pulling through some thread or the like. One fragment of the goblet foot stands out among other specimens. It could be identified as technological hybrid joining two Neolithic traditions – Starčevo and Vinča traits. Additional intervention by piercing the hole in the vessel base was probably an attempt to change the purpose of the vessel.

In an attempt to explain the reasons why Vinča tricolored vessels had been remodeled and repaired it is necessary to examine the concept of 'value' of the material culture in the past. The firing procedure of pottery with polychrome surface is very complex. Bearing in mind that completely reduced vessels were widely produced and available, the firing sequence of intentional blackening of the vessels fired in oxidizing atmosphere or combined firing of pottery in order to reduce only the interiors of the pots was completely unnecessary, so functional or utilitarian value of black-topped pots should be rejected. Tricolored vessels were discovered in very small quantities at the Vinča sites and also at Čukar, and that additionally suggests not only their limited production but also the possibility that they had been produced only in special circumstances and by skillful and experienced potters. Their small number also indicates the possibility that they were not available to all members of the community, that is, to every household. Therefore, it should be assumed that they were the special purpose vessels manufactured in small quantity and not widely available, but it is still unclear whether they were prestigious or status objects or objects related to some ritual practices.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Вера БОГОСАВЉЕВИЋ ПЕТРОВИЋ, Иван БУГАРСКИ, Адам ЦРНОБРЊА,
Снежана ФЕРЈАНЧИЋ, Вујадин ИВАНИШЕВИЋ, Милош ЈЕВТИЋ, Марија ЉУШТИНА,
Немања МАРКОВИЋ, Душан МИХАИЛОВИЋ, Славиша ПЕРИЋ, Софија ПЕТКОВИЋ,
Даница ПОПОВИЋ, Ивана ПОПОВИЋ, Марко ПОПОВИЋ, Милоје ВАСИЋ,
Мирослав ВУЈОВИЋ

ЛЕКТУРА

Милена БОГДАНОВИЋ

ПРЕВОД

Мирјана ВУКМАНОВИЋ

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ

Бранислав Л. ВАЛКОВИЋ

ШТАМПА

BiroGraf d.o.o., ZEMUN

ТИРАЖ

500

*Зборник Народног музеја у Београду излази годишње, наизменично у две свеске:
свеска 1, археологија, једне године, свеска 2, историја уметности, наредне године.

AUTEURS DE RECENSION

Vera BOGOSAVLJEVIĆ PETROVIĆ, Ivan BUGARSKI, Adam CRNOBRNJA,
Snežana FERJANČIĆ, Vujadin IVANIŠEVIĆ, Miloš JEVTIĆ, Marija LJUŠTINA,
Nemanja MARKOVIĆ, Dušan MIHAILOVIĆ, Slaviša PERIĆ, Sofija PETKOVIĆ,
Danica POPOVIĆ, Ivana POPOVIĆ, Marko POPOVIĆ, Miloje VASIĆ, Miroslav VUJOVIĆ

LECTRICE

Milena BOGDANOVIĆ

TRADUCTION

Mirjana VUKMANOVIĆ

CONCEPTION ET RÉALISATION GRAPHIQUE

Branislav L. VALKOVIĆ

IMPRIMERIE

BiroGraf d.o.o., ZEMUN

TIRAGE

500

*Le Recueil du Musée National de Belgrade paraît une fois par an, les deux volumes en alternance: le fascicule 1, archéologie, une année; le fascicule 2, histoire de l'art, l'année suivante.

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

902

ЗБОРНИК Народног музеја. Археологија = Recueil du Musée national. Archéologie / главни и одговорни уредник Бојана Борић Брешковић. - 1983, књ. 11/1- . - Београд : Народни музеј, 1983- (Земун : BiroGraf). - 24 cm

Сваке друге године.

Делимично је наставак: Зборник Народног музеја

у Београду = ISSN 0522-8352.

ISSN 0352-2474 = Зборник Народног музеја

у Београду. Археологија

COBISS.SR-ID 6397964